

İngiliz Kültür Heyeti Ankara Kütüphanesi Okuyucuları ve Çevrimiçi Okuyucu Katalogu

Selma (Alpay) Aslan

Öz

Çevrimiçi okuyucu kataloglarının (ÇOK), derme ile ilgili kaynakçalara erişim olanaklarını zenginleştirme, tümleşik dizgelerde ödünç verme bilgisini de içermeye gibi yararları vardır. İngiliz Kültür Heyeti Ankara Kütüphanesi (İKHAK) 1992'de otomasyona geçmiş ve katalogunu ÇOK'a dönüştürmüştür. Bir okuyucu anketine dayanarak okuyucuların bu yeniliği nasıl karşıladıkları, ÇOK'u ne ölçüde değerlendirdikleri, nasıl öğrendikleri ve kullandıkları, karşılaştıkları güçlüklerin neler olduğu ve ÇOK hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Araştırma, İKHAK okuyucularının %64.4'nün katalog türü olarak ÇOK'u yeğlediklerini, katalogu kullananların %75.3'nün ÇOK'un kullanımını kolay bulduğunu, bu kullanıcıların yaklaşık yarısının kullanımı doğrudan dizgiden öğrenmek istediklerini ve doyum düzeyinin %80'in üzerinde olduğunu göstermiştir. Yorum yapan okuyucular, yukarıda belirtilen yararlar dışında, ÇOK'un okuyucuya zaman kazandırdığını, kitap seçimini kolaylaştırdığını da vurgulamışlardır. Bütün bu bulgular okuyuculara ÇOK sunabilmenin hizmetlerin geliştirilmesinde yararlı bir uygulama olduğunu ve bu yatırımın yerindeliğini ortaya koymuştur.

Giriş

İngiliz Kültür Heyeti Ankara Kütüphanesi (İKHAK)¹, İngiliz Kültür Heyeti (İKH) merkezince yürütülen bir proje kapsamında 1992 yılından itibaren

Abstract

OPACs offer several advantages such as enhanced information retrieval facilities, and circulation information within an integrated system. The British Council Library, Ankara was automated in 1992 using the customized version of TINLIB library system developed by İME. Using a questionnaire, the following points were investigated: (1) user's reactions to this innovation, (2) the quality of the search interface of the system and to what extent the users are able to utilize the facilities, (3) how they learn to use OPAC and how they subsequently use it, (4) what are the difficulties they face, and (5) what they think of OPAC. The study has shown that 64.4% of the respondents prefer OPAC to other catalogue formats, 75.3% OPAC users find the system easy to use, half of the catalogue users prefer to learn how to use OPAC from the system itself, and over 80% of the respondents are satisfied with OPAC. 89.9% of respondents carry out known-item searches and 88.4% subject searches. The most cited difficulty faced is not remembering the commands (37.6%). Some of the respondents have emphasized that OPAC has helped them to save time and eased the selection of materials for borrowing. The author has made some suggestions for the improvement of the system to ease the use of OPAC by library users. The findings of the study show that introducing OPAC is a worthwhile investment to improve the services offered to users.

¹ İKH ve İKHAK resmi kısaltmalar olmayıp bu yazının kapsamı içinde kuruluş adlarını sürekli yinelenmek amacıyla kullanılmıştır.

katalog ve ödünç verme servislerinde bilgisayar kullanmaya başladı. Hiç kuşkusuz, bilgisayar kullanımı yüksek maliyetli bir uygulamadır. Böyle bir girişimin ardında doğal olarak daha etkin ve verimli hizmet verebilmek amacı yatar. Çevrimiçi okuyucu katalogu (ÇOK), kütüphane okuyucularına, kütüphanenin dermesi ile ilgili kaynakçal bilgilere erişmede zengin seçenekler sunar. Ayrıca tümleşik bir dizge içinde ödünç verme hizmetleri ile bağlantı sayesinde gereksinim duyulan kaynağın o anda kütüphanede olup olmadığı ve ne zaman geri getirileceği bilgisini de edinme olanağı vardır. Ancak bütün bu kolaylıklar okuyucuların ÇOK'u olumlu karşılayıp etkin kullanmaları durumunda bir anlam taşır. Bu makalede İKHAK okuyucularının ÇOK'a tepkileri, katalogu hangi amaçlarla, ne ölçüde ve nasıl kullandıkları, katalogun nitelikleri, okuyucu için kolaylığı, kullanımının nasıl öğrenildiği ve karşılaşılan güçlükler irdelenmiş ve bu yeniliğin ne ölçüde yararlı olduğunun saptanmasına çalışılmıştır.²

Yöntem

Okuyuculardan bilgi toplamak için bir anket düzenlenmiştir. Bu ankette sorulan soruların içeriği ve soruluş amaçları şunlardır:

- S 1. Çeşitli okuyucu gruplarının farklı yaklaşım ve gereksinimleri olacağı varsayımı ile yanıt sahiplerinin gruplarını belirlemek,
- S 2. Cochrane ve Markey (1982, s.357) yaşı ileri okuyucuların ÇOK'a direndiği ve genç okuyucuların ÇOK'u benimsediğini saptamışlardır. Bu bulgunun İKHAK okuyucuları çerçevesinde geçerliliğini belirlemek amacıyla yanıt verenlerin yaş gruplarını saptamak,
- S 3. Okuyucuların bilgisayar bilgilerinin düzeyinin tepkilerinde ve ÇOK'u kullanma becerisini kazanmada etkili olacağı hipotezinin doğruluğunu araştırmak amacıyla bilgisayar kullanım sıklığını saptamak,
- S 4. Kütüphaneye yapılan ziyaretlerin sıklığını belirleyerek katalogun da aynı sıklıkta kullanılıp kullanılmadığını ve sık yapılan ziyaretlerin bir beceri birikimine yol açıp açmadığını saptamak,
- S 5. Okuyucuların ne tür katalogu yeğlediklerini saptamak,

² Bu makale yazarın Galler Üniversitesi'ne sunmak üzere hazırlamakta olduğu "Impact of Automation on the British Council Libraries with particular reference to Ankara Library" başlıklı uzmanlık tezinden alınmıştır.

S 6-7. ÇOK hizmete sunulmadan önce kullanılan mikrofiş katalogla ÇOK'un kullanım düzeyini karşılaştırabilmek için her iki katalogun kullanım sıklıklarını saptamak,

S 8-15. Katalogun ne amaçla ve nasıl kullanıldığı, tarama arabiriminin (search interface) niteliklilik düzeyi, ÇOK'un okuyucular için değeri, okuyucuların bilgiye erişmedeki başarı düzeyleri, kullanımda karşılaştıkları güçlükler, ÇOK'u kullanmayı nasıl öğrenmeyi yeğledikleri ve ÇOK hakkındaki düşüncelerini saptamak,

S 16-17. Terminal sayısının yeterli olup olmadığını araştırmak,

S 18-19. Katalogun kapsamı ile ilgili görüşleri almak.

Açık uçlu son bir soru ile de okuyuculara yorum yapma olanağı verilmiştir.

Anket 7-26 Eylül 1992 tarihleri arasında kütüphaneye gelen okuyuculardan katılmaya gönüllü olanlara sunulmuştur. Üç haftalık bu zaman kesiti, kütüphanenin ödünç verme süresine denk bir zaman aralığıdır. Anket uygulamasına 345 kişi katılmış, ancak bunlardan dört kişinin soru formlarındaki veriler çok eksik olduğu için, bu formlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yanıtlar her bir okuyucu grubu ve yaş grubu için ayrı ayrı çizelgelerde toplanmıştır. Ancak değerlendirme aşamasında okuyucuların çoğunluğunu oluşturan 18-25 arası üniversite öğrencilerinden işletme, ekonomi, temel ve uygulamalı bilimlerde okuyan bir kesit (I.grup) ile 26-49 yaş arası öncelikli okuyucu grubuna girenler (II.grup) ayrı ayrı ele alınmış, diğer gruplar ise yalnızca genel toplam içinde gösterilmiştir. II.grupta çeşitli sektörlerde çalışan yönetici ve meslek sahibi kişilerle üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları vardır. Yanıt verenlerin %40.2'si I.gruba, %18.8'i ise II.gruba girmektedir.

Anket sonuçları gözlemler ve okuyucularla yapılan resmi olmayan görüşmelerle beslenmiş; bulgular literatürdeki verilerle karşılaştırılarak genel eğilimler ve farklılıklar belirlenmiştir.

Ön bilgiler

İKH otomasyon projesi 1988'de fizibilite çalışmaları ile başlamış, İME firmasının geliştirdiği TINLIB kütüphane dizgesinin ödünç verme, katalog ve yönetim modülleri önce İKH'nın Lizbon Kütüphanesi'nde denenmiştir. İkinci aşamada ise beş İKH kütüphanesinde daha denenmesine karar verilmiştir. Bu beş kütüphaneden biri de İKHAK'tır. İkinci aşama Mart 1993'de değerlendirilecek ve olumlu sonuç alındığı takdirde on kütüphane daha projeye dahil olacaktır.

İKH'nin 80 nin üstünde ülkede 220 kütüphane ve bilgi merkezi vardır. Verimlilik açısından bunlardan bir yılda 50.000'nin üstünde materyal ödünç verenlerin otomasyona geçmeleri hedeflenmiş bulunmaktadır.

Soruşturma sonuçları ve değerlendirme

Bilgisayar bilgisi düzeyi

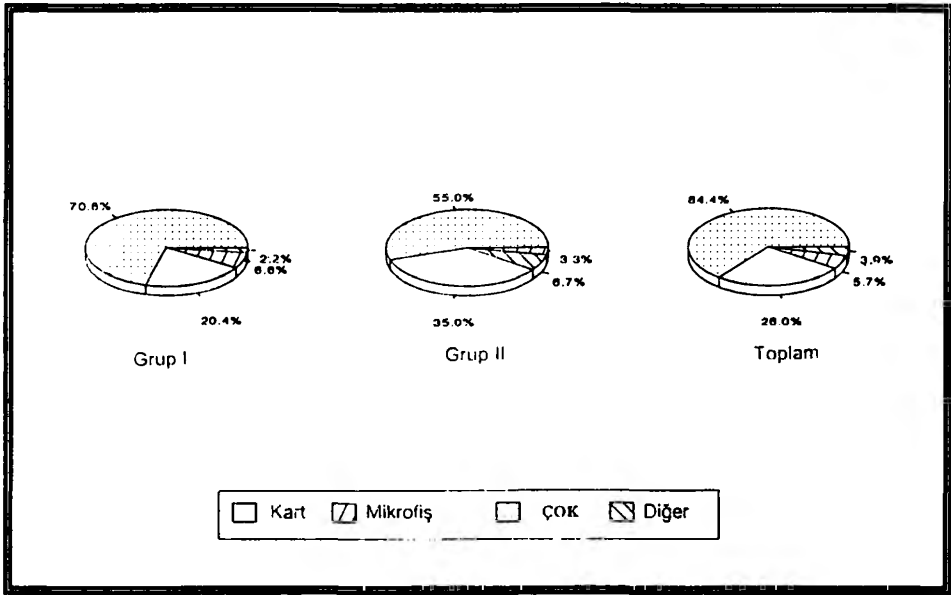
II.grup %63.5 ile en fazla bilgisayar kullanan gruptur. Bunlardan %50.7'si en az haftada bir kez bilgisayar kullanmaktadır. I.grupta bilgisayar kullanımı oldukça düşük olup %44 ile toplamın da altında kalmıştır. Bilgisayarı sık kullananların oranı ise yalnızca %27.6'dır. Genel toplamda yanıt veren okuyucuların %46.1'i bilgisayar kullanmakta olup sık kullananların oranı %32'dir. (Bkz. Tablo.1)

Tablo I Bilgisayar Kullanım Sıklığı

	I.Grup %	II.Grup %	Toplam %
Her gün	10.4	31.7	16.9
Her hafta	17.2	19.0	15.1
Her ay	9.7	1.6	6.0
Ayda birden sık	6.7	11.1	8.1
Kullanmayan	56.0	36.5	53.9

Hangi Katalog Türünün Yeğlendiği

Bu soruya verilen yanıtlarla bilgisayar bilgi düzeyi ile ilgili veriler karşılaştırıldığında benimseme açısından bilgisayar bilgisinin önemli bir etken olmadığı, bunun yanında yaşın önemli bir etken olduğu Cochrane ve Markey'in (1982, s.357) bulguları doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Şöyleki, II.grupta bilgisayar kullanıcılarının oranı %63.5 olduğu halde, bu guruptan ÇOK'u yeğleyenler %55'de kalmıştır. Bu grubun %35'i kart katalogu yeğlemektedir. öte yandan I.grup için bu oranlar sırasıyla %44, %70.8 ve %20.4'tür. Genel toplam da ise sonuçlar ise aynı sırayla %46.1, %64.4 ve %26'dır. Toplam sonuç Kohl'un (1986, s.117) %68.3 oranında ÇOK'un yeğlendiği yolundaki bulgusuna oldukça yakındır. Ayrıntılı bulgular Tablo. 2'de gösterilmiştir.

Tablo II Yeğlenen Katalog Türü**Ziyaret ve Katalog Kullanım Sıklıkları**

Ziyaret aralıkları guruplar arasında farklılık göstermeyip çoğunluk en az ayda bir kez kütüphaneye gelmektedir. Mikrofiş, yeğlenen bir katalog türü olmadığı halde oldukça sık kullanılmakta idi. I.gruptan %51.8'i değişik düzeylerde bu katalogu kullanırken, bunlardan %22.6'sı en az ayda bir kez kullanıyorlardı. Bu oranlar II.grup için %69.8 ve %31.7, toplam olarak %58.4 ve %26.4'dür.

ÇOK'un kullanımı ile ilgili soruda ilginç bir durum ortaya çıkmış ve yazar yanıt verenlerden %10'nun ilk verdikleri yanıtı karalayarak "Hiç kullanmıyorum" yanıtını işaretlediklerini farketmiştir. 8. sırada yer alan bu sorunun altında "Hiç kullanmıyorum" yanıtını verenlerin 20. soruya geçmeleri isteniyordu. Büyük bir olasılıkla ÇOK'u kullandıkları halde ÇOK ile ilgili ayrıntılı sorulara yanıt vermek istemeyenler böyle bir değişiklik yaptılar. Yanıtlar yeğlenen katalog türü ve mikrofiş katalogun kullanımı ile ilgili yanıtlarla karşılaştırıldığında bu varsayımın geçerli olduğu yargısına varılmış ve iptal edilmiş yanıtlar değerlendirmeye esas alınmıştır. Buna göre, katalogun sık aralıklarla kullanımında %4.1 oranında bir artış olmuştur. Bu anket bilgisayar uygulamasının başlamasından yalnızca birkaç ay sonra yapılmış olup, yazar, bazı okurlarda görülen bilgisayar çekingenliğinin zaman içinde üstesinden gelineceği ve bu oranın daha da artacağı kanısındadır. Aranılan materyalin o anda kütüphanede olup olmadığını ve ne zaman geri getirileceğini saptayabilme

olanağı da bunda rol oynayacaktır. Literatürde bu konuda sayısal veriler bulunamamakla birlikte, Gilliland (1986 s.89), 25 halk kütüphanesi ile akademik kütüphanenin ÇOK yetkililerinin, ÇOK'un kullanılmaya başlaması ile katalog kullanımının arttığı kanısında olduklarını belirtmektedir. Bu anketin bulguları da aynı doğrultudadır ve bunun genel bir eğilim olduğu saptaması yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, "yılda birkaç kez" ya da "seyrek" kullanımda %7.2'lik bir düşme saptanmıştır. Açıkır ki katalogu sık sık kullanmayanlar bu beceri gerektiren ortama girmekte isteksizdirler. Bu tür okuyucular personele başvurmayı yeğleyecekler ve bu da okuyucu danışmanlığı alanında personelin yükünü belli bir ölçüde artıracaktır. Ancak ödünç verme işlemlerinin hızlanması ile edinilen zaman kazanımı sayesinde bu talep rahatlıkla karşılanabilecektir. Bir başka görüşle bu tür okuyucuların alışmak için daha uzun zamana gereksinimleri olduğu da söylenebilir.

Ziyaret aralıkları ile katalog kullanım aralıkları karşılaştırıldığında bir bağlantı saptanamamıştır. Böylece ziyaret aralıklarının katalogu kullanmada bir deneyim birikimi sağlama açısından etkili olmadığı anlaşılmıştır. Bir başka deyişle okuyucular her ziyaretlerinde katalogu kullanmamaktadırlar.

8-19. sorular özel olarak ÇOK ile ilgili olup soruşturmaya katılanlardan %43.7'si bu sorulara yanıt vermişlerdir. Bu oran I.grup için %43, II.grup için %54'dür. Bu sorularda kullanılan oranlar toplam olarak ankete katılanlar içinde değil, bu bölüme yanıt verenler içinde hesaplanmıştır. Grupların belirgin farklılık göstermediği durumlarda yalnızca toplamın yüzdesi verilmiştir.

Bilinen Materyal/Konu Taraması

Bu soruları yanıtlayan okuyucuların %89.9'u bildikleri bir materyalin kütüphane dermesinde var olup olmadığını saptamak için bilinen materyal taraması yapmaktadırlar. Bunlardan %46.3'ü bu tür taramaları "bazen" yaparken, %32.2'si "genellikle" yapmaktadırlar. Konu taramaları bilinen materyal taramalarının biraz altında %88.4 oranında yapılmaktadır. Bu, katalog kullanıcılarının her iki tür taramayı da oldukça yüksek oranlarda yaptıklarını göstermektedir.

Literatürde bu konuda farklı bulgulara rastlanmaktadır. Connell'a (1991, s.87) göre okuyucular en az yazar veya kitap adı taraması yaptıkları sıklıkta konu taraması da yapmaktadırlar. Hildreth (1991, s.9) ise ÇOK ortamında yapılan taramaların çoğunluğunun konu taraması olduğu kanısındadır. Beckman'in (1982, s.2047) aktardığına göre Yale'den Kohl bunun tam karşıtı

bir görüşe sahiptir. İKHAK'ta varılan bulgular Connell'a yakındır.

Yeğlenen Menü Seçenekleri

TINLIB, komuta dayalı (Command driven) değil, seçeneklere dayalı (menü driven) bir yapıya sahiptir. Yazar, kitap adı, gömü terimleri ya da konu numaraları seçildiğinde yalnızca listeler gözden geçirilerek aranan materyale ulaşılmaktadır. Anahtar sözcük seçeneği okuyucuyu iki alt seçeneğe götürmektedir. Bunlar liste gözden geçirme (browsing) ve taramadır. Çok ögeli tarama ise adından da anlaşılacağı gibi birkaç ögeyi bir arada tarama olanağı vermektedir. Örneğin, bir yazarın belirli tarihler arasında yayınlanmış yapıtları, belli bir konuda mevcut videokasetler gibi.

%55.7 ile yazar adı en çok kullanılan seçenektir. %48.3 ile kitap adı ikinci sırayı almaktadır. Üçüncü sırada %20.8 ile sınıflandırma numarası gelmekte, bunu %20.1 ile anahtar sözcükler izlemektedir. Gömü terimleri II.grup tarafından %8.8 oranında kullanılırken, bu oran genel toplamda %4.7'ye düşmektedir. %14.1 çok seçenekli taramayı kullandıklarını belirtmişlerdir. Ancak gözlemler bu son veriyi doğrulamamıştır. Yazar, bu sorunun yanlış anlaşıldığı ve okuyucuların birden fazla seçeneği kullandıklarını anlatmak amacıyla bu şekilde yanıt verdikleri kanısındadır. Ayrıntılı veriler Tablo.3'de sunulmuştur. Bazı okuyucular birden çok seçenek işaretledikleri için yüzde toplamı 100'ü aşmaktadır.

Bu veriler ilk bakışta %88.4 düzeyinde konu taraması yapıldığı yolundaki veri ile çelişik görünmekle birlikte aslında büyük bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü, TINLIB hipermetin (Hypertext) kullanımı sayesinde herhangi bir menüden girilerek ulaşılan bir künyeden o künyede kullanılmış sınıflandırma numarası ya da gömü terimlerini taşıyan diğer katalog kayıtlarına kayma (navigation) olanağı vermektedir. Bu özellik, literatürde geniş bir şekilde yer alan, okuyucuların konu taramalarında karşılaştıkları sorunların, TINLIB'in kullanıldığı kütüphanelerde büyük ölçüde yaşanmamasını sağlamaktadır³. Bunun yanında yazar, bazı okuyucuların hatalı bir biçimde "kitap adı" seçeneğini kullanarak konu taraması yapmağa çalıştıklarını gözlemlemiştir. Ne verki, kaymayı kullananların oranı ileride görüleceği gibi oldukça yüksek olduğundan hatalı kullanım oranı kesin olarak saptanamamakla birlikte çok yüksek olmasa gerektir.

³ Çevrimiçi katalog kullanımı ile ilgili bir kaynakça Robert P Holley'in editörlüğünü yaptığı *Subject Access in Online Catalogs*. The Haworth Press, 1989 adlı kitapta yer almaktadır. Doris Cruger Dale. Subject access in online catalogs: an overview bibliography (225-251).

Cochrane ve Markey (1985, p.98) sınıflandırma numaralarının ÇOK'larda %10'un altında bir kullanımla en az yeğlenen seçenek olduğunu saptamışlardır. Bu saptama, İKHAK'ta belirlenen %20 kullanımın oldukça altındadır. Bu fark, İKHAK'ta okuyucuların, yıllardır, mikrofiş ortamında sistematik konu kataloğunu kullanabilmek için yararlandıkları, konu numaralarına gönderme yapan alfabetik konu dizinine alışkanlıkları ile açıklanabilir. Bu dizin basılı bir kaynaktır.

Gözü terimlerinin ortalama %7 gibi düşük bir düzeyde kullanılması ilk bakışta şaşırtıcıdır. Kütüphanecilik bilgilerine sahip olmayan okuyucuların konuya sayısal değil de sözel yaklaşımı kullanmayı yeğlemeleri beklenir. Ancak İKHAK'ta kullanılan ÇOK İngilizcedir. "Thesaurus" sözcüğü yaygın şekilde bilinmemektedir. Okuyucu doğal olarak bilmediği bir şeyi seçmemektedir. Bu noktada TINLIB'in bir zaafı söz konusudur. Salmon (1983, p.65) ÇOK'larda kullanılan dilin yalın olması, meslekî terminolojiden kaçınılması gereğini vurgular. "Thesaurus" yerine okuyucunun anlayabileceği bir sözcüğün kullanılması olasıdır ki bu seçeneğin okuyucular tarafından daha fazla değerlendirilmesini sağlayacaktır. Kuşkusuz Türkçe kullanılsa idi özellikle İngilizcelerini geliştirmek amacıyla kütüphaneden yararlanan okuyucular kataloğu daha kolay kullanacaklardı. TINLIB iki dilde hizmet verebilmekle birlikte tüm İKH kütüphaneleri için standart bir uyarlanmış versiyon (customized version) belirlendiğinden, İKH, TINLIB dizgesinin tanıdığı bu olanaktan yararlanmamaktadır.

Tablo III Yeğlenen Menü Seçenekleri

	I.Grup %	II.Grup %	Toplam %
Kitap adı	57.6	61.8	55.7
Yazar	40.7	50	48.3
Anahtar sözcük	22	17.6	20.1
Gözü Terimi	5.0	8.9	4.7
Sınıf no	23.7	23.5	20.8
Çok Seçenekli tarama	16.9	11.8	14.1

Sonuç Alınmaması Halinde Değişik Seçeneklerin Denenmesi

Okuyucular, özellikle yeterince deneyim sahibi olmayanlar, yaptıkları taramaların sonucunda aradıklarını bulamayabilir ve aradıkları şeyin kütüphanede var olmadığı yargısına varabilirler. Değişik yaklaşımların denenmesinde yarar vardır. Sevindiricidir ki anket, yanıt verenlerin yarıya yakının "genellikle", dörtte birinin "her zaman", diğer bir yaklaşık dörtte birin de "bazan" değişik seçenekleri yeniden denediklerini ortaya koymuştur. Yalnızca %2.7 yeniden denememektedir.

Boolean Mantığının Kullanımı

Boolean mantığının kullanımı ile ilgili soru çelişik sonuçlar vermiş ve yazar bu sorunun anlaşılmadığı kanısına varmıştır. Bu mantık yalnızca anahtar sözcük taramaları ile çok seçenekli taramada geçerlidir. Bu tür taramaları yapanların oranı çok düşük olduğu halde bu soruya olumlu yanıt verenlerin oranı %61.7'dir. Bu nedenle soru değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yapılan yorumlar çok az okuyucunun bu mantığı kullanabildiğini ya da kullanma konusunda bilinçli bir karar verebildiğini göstermektedir. Örneğin bir okuyucu tamdüşümdense (precision) anmayı (recall) yeğlediği için kullanmadığını, üç okuyucu konu taraması yapmadıkları için gereksinim duymadıklarını, üç okuyucu böyle bir olanak olduğunu bilmediklerini, iki okuyucu bu tür tarama yapacak deneyime sahip olmadıklarını belirtirlerken, bir okuyucu da soruyu anlamadığını açıklamıştır. Lipow (1989, p.684) okuyucuların %99'unun karmaşık tarama yöntemlerini kullanmadıklarını belirtmektedir. İKHAK'ta da bu denli yüksek bir orana ulaşmasa da okuyucuların çoğunluğu basit taramalarla yetinmektedirler.

Kayma Olanığının Kullanımı ve Bu Olanığa Verilen Değer

Ankette, kayma olanığını kullananların, bu özelliği ne ölçüde yararlı buldukları sorulmuştur. Soruya yanıt verenlerle vermeyenler karşılaştırılarak kullanım oranı da belirlenmiştir. I.gruptan kullananların oranı %74.6, II.gruptan %55.9, genel toplamda %67.1'dir. Genel toplamda yanıt verenlerin %86'sı bu özelliği "çok yararlı" ya da "yararlı" bulmaktadır. Hildreth'in (1991, p.15) belirttiği gibi kayma TINLIB'in işletim dizgesi TINMAN'in sunduğu bilgiye erişimi kolaylaştıran güçlü bir araçtır.

ÇOK'un Kullanımının Ne Ölçüde Kolay Olduğu

Gruplar bu konuda oldukça farklı görüşlere sahiptirler. I.gruptan kullanımı "çok kolay" ya da "kolay" bulanlar %81.3 iken, II.grupta bu oran %66.7'ye düşmekte, genel toplamda ise %75.3'e ulaşmaktadır. Okuyucuların bilgisayar bilgisi düzeyleri göz önüne alındığında bu çok olumlu bir sonuçtur. Tabii, katalogun çoğunluk tarafından çok basit düzeyde kullanıldığı ve dizgenin kapasitesinin tam değerlendirilmediği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Ancak, basit düzeyde taramalar kullanıcıların çoğunluğunun gereksinimlerini karşılamaya yetmektedir.

Kullanımda Karşılaşılan Zorluklar

I.grup okuyucuların %35.6'sı, II.grubun yarısı, toplamda yanıt verenlerin %37.6'sı komutları anımsayamadıklarını belirtmişlerdir. Genel toplamda %10 ise ÇOK'u anlamakta güçlük çekmektedir. Beş okuyucu menüde aradıkları seçenekleri bulamadıklarını dile getirmiş, bir kişi ise taramaları yayın tarihi itibarı ile sınırlayamadığını belirtmiştir. Aslında bu çok seçenekli tarama ile mümkündür.

Altı okuyucu aradıklarını bulamadıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan 4'ü açıklama yapmıştır. Bir okuyucu makaleleri de katalogda görmek istemektedir. Diğer açıklamalardan ikisi derme, biri sınıflandırma ilgili olup, bu konular, araştırma konusu kapsamı dışında kalmaktadır.

TINLIB başlangıçta özel kütüphaneler için geliştirilmiş olup son yıllarda diğer kütüphane türlerine açılmaya başlamıştır. Sunduğu zengin bilgi erişim yöntemlerinin herkes tarafından rahatça kullanılması için ekranda görülen menü seçeneklerinin ve komutların daha açık seçik ifade edilmesi ve yardım programının geliştirilmesi yararlı olacaktır. Bunun yanında ikinci kuşak ÇOK'lara yönelik eleştirilerin (Hildreth, 1987, s.652) bir kısmı TINLIB için de geçerli olup şu alanlarda geliştirilmesi, daha verimli kullanılmasını sağlayacaktır:

- * Kitap adı taramalarında başlığın ilk sözcüğü ile birlikte kullanılan "the", "a" ve "an" belirteçlerinin okuyucu tarafından yazılsalar da dizge tarafından tarama ögesi olarak alınmaması. Dickson (1984, s.36) sonuç alınamayan kitap adı taramalarında başarısızlık nedeninin %16 oranında bu belirteçlerin kullanılması

olduğunu saptamıştır. Yazarın gözlemleri de belirteçlerin okuyucu için önemli bir sorun yarattığı doğrultusundadır.

* Ercegovac'ın (1989, s.32) önerdiği gibi, dizgenin, okuyucunun fazla yanlış yapmasını engelleyecek bir denetim mekanizmasına sahip olması ve bir yanlış bir kaç kez yinelenirse yol gösterici bir uyarı vermesi yerinde olacaktır.

Ayrıca, yazar, okuyucuların, uyarılmadıkça taramayı bitirdikleri ekranı olduğu gibi bıraktıklarını ve bu durumun bir sonra gelen okuyucu için sorun yarattığını gözlemlemiştir. Dizgenin, belli bir süre komut verilmediği takdirde kendiliğinden ana menüye dönmesi bu sorunu ortadan kaldıracaktır. Bunun yanında, pek çok okuyucu ekrandaki açıklamaları okumaksızın hemen aradıkları şeyi yazmaya girişmektedirler. Kitap adı, yazar veya başka bir listede istenen noktaya gelmek için bir komuta gerek kalmaksızın herhangi bir tuşa basıldığında dizgenin yazılanları kabul etmesi ve listenin ilgili kısmına gelmesi sağlanabilir. TINLIB üzerinde sürekli çalışmalar yapılmakta ve 2.5 yılda bir yeni versiyonlar hazırlanmaktadır. Olasıdır ki yeni versiyonlarda zaman içinde bu konularda gelişmeler olacaktır.

Yeğlenen Öğrenme Yöntemleri

Yanıtlar ayrıntılı olarak Tablo 4'de gösterilmiştir. Bazı okuyucular birden fazla yöntemi işaretlediklerinden yüzdelerin toplamı 100'ü aşmaktadır. Yanıt veren okuyucuların yaklaşık yarısı kendi kendilerine ekrandaki komutlara bakarak ya da yardım programını kullanarak öğrenmeyi yeğlemektedirler. Dörtte bire yakını bir kesimi ise personelin yardım etmesini istemektedirler. %20 yazılı açıklamalardan yararlanmakta, yalnızca %8 bir eğitim programına katılmak istemektedir. Bir arkadaşından öğrenmeyi yeğleyenler ise %6'dır.

Bu sonuçlar, Markey'in (1984, p.59) Birleşik Devletler'de 4 üniversite ve 2 halk kütüphanesinde yaptığı araştırmanın sonuçlarından hayli farklıdır. Bu rapora göre, söz konusu 6 kütüphanede, okuyucuların %29-51'i ÇOK'u kullanmayı yazılı açıklamalardan öğrenmişlerdir. Dizgenin kendisinden öğrenenlerin oranı yalnızca bir halk kütüphanesinde %41 olup, diğerlerinde %17-32 arasında değişmektedir. Personelin yardımını alanların oranı %17-39'dur. Bu iki araştırma arasında en belirgin benzerlik %8'e karşı %1-10 ile eğitim programlarına duyulan ilgisizliktir. Bu Ercegovac'ın (1989, p.35) şu sözlerini doğrulamaktadır:

Madem ki insanlar ÇOK'u öğrenmek için yarım saat kadar az bir zamanı bile ayıramayacak denli motivasyondan yoksundurlar, tarama yapanlara yardımcı olacak etkin yollar bulmak zorundayız.

Bu bulgular ve Erceğovaç'ın saptaması yukarıda söz edilen geliştirici çalışmaların gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Tablo IV Yeğlenen Öğrenme Yöntemleri

	I.Grup %	II.Grup %	Toplam %
Dizgeden	47.5	47	46
Yazılı açıklama	22	23.5	20
Eğitim programları	3.4	11.7	8.0
Personelin yardımı	27.1	29.4	26
Arkadaştan	3.4	11.7	6

Sistemin Hızı İle İlgili Görüşler

Yanıt veren okuyucuların %80'i dizgeyi çok hızlı ya da yeterince hızlı bulmaktadırlar. Aslında, hız oldukça düşmektedir. Okuyucuların çoğu listeleri gözden geçirmekle yetindikleri için böyle bir görüş oluşmuştur.

Kullanıcıların ÇOK'u ne ölçüde doyurucu buldukları

Genel toplamda yanıt verenlerin %82.5'i ÇOK'u doyurucu bulmaktadırlar. Grup yüzdeleri de 80'in üstünde olup, bu oran I.grupta %88.2'ye yükselmektedir.

Terminal Sayısının Yeterliliği

İKHAK'ın 4000 dolayında okuyucusu olup günde ortalama 200 dolayında okuyucu kütüphaneyi kullanmaktadır. Halihazırda ÇOK olarak kullanılan yalnızca bir terminal vardır. Araştırma bunun yeterli olmadığını göstermiş olup, terminal sayısını ikiye çıkarmak için karar alınmıştır.

Katalogun Kapsamı İle İlgili Görüşler

Mikrofiş katalogda kütüphane okuyucuları İKH İstanbul Kütüphanesi'nin dökümlerini de görebilmekteydiler. ÇOK yalnız İKHAK dermesini kapsamaktadır. Yanıt verenlerin I.gruptan %35.6'sı, II.gruptan %52.9'ı, genel toplamda %45'i İstanbul Kütüphanesi dermesi ile de ilgilenmektedirler. Bu kütüphane de otomasyona geçtiğinde iki kütüphane birbirine uzaktan erişim (remote access) sağlayacak, ve böylece bu boşluk doldurulacaktır.

Okuyucular ayrıca sipariş edilmiş materyaller dizinine de ilgi duymaktadırlar. Ankete yanıt verenlerin genel toplamda %84.6 böyle bir hizmeti "çok yararlı" ya da "oldukça yararlı" bulmaktadır. İKHAK, TINLIB'in Sağlama Modülü'nü kullanmadığı için bu olanağı henüz sunamamaktadır. Bu hizmeti sunabilmeye yönelik çözüm yolları araştırılacaktır.

Okuyucuların Yorum ve Önerileri

76 okuyucu çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Bunların çoğu sunulan hizmet ve olanakları övücü niteliktedir. ÇOK ile ilgili olarak, ödünç verme bilgisinin yararlılığı, ÇOK'un okuyucuya zaman kazandırdığı, kitap seçimini kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. Bazı okuyucular ise beklentilerini dile getirmişlerdir. Örneğin dergilerin de katalogda yer alması, katalogun daha sık güncelleştirilmesi, diğer ülkelerdeki kütüphanelerin kataloglarına erişim, kitap ve görsel-işitsel materyal kataloglarının ayrılması, terminal sayısının artırılması gibi. Dergiler ileride kataloga eklenecektir. Halihazırda katalog merkezden gelen bir disketin yüklenmesi ile iki ayda bir güncelleştirilmektedir. Daha sık güncelleştirme konusunda çözüm yolları aranmaktadır. Diğer ülke kütüphanelerinin kataloglarına erişim düşünülmemektedir. Çünkü İKHAK İngiliz Millî Kütüphanesi Bilgi Sağlama Merkezi (BLDSC) kanalıyla kütüphanelerarası ödünç sağlama isteklerini %95 dolayında zaten karşılayabilmektedir. Okuyuculardan bu yönde bir talep gelmediği halde İKHAK ulusal bir bilgi ağı oluşumunda yer almaya hazırlanmaktadır. İlk adımlar Ankara'da otomasyona geçmiş diğer kütüphanelerle bağlantılar kurularak bu yıl içinde atılacaktır. Katalogun materyal türlerine göre ayrılması söz konusu değildir. Ancak, belli bir konuda materyal türü itibari ile tarama olanağı dizgede mevcuttur.

Sonuç

Araştırma, okuyucuların çoğunluğunun otomasyonu iyi karşıladığını ve yararlı bulduğunu ortaya koymuştur. ÇOK, okuyucuların, kütüphane kaynaklarından kendileri için gerekli olanları hızlı bir şekilde saptayabilmelerini ve kütüphane kaynaklarından daha etkin bir biçimde yararlanabilmelerini sağlamıştır. Okuyucular bilgisayar kullanımı konusunda çok çekingen

değildirler. Katalogu genelde basit taramalar yapacak düzeyde kendi başlarına öğrenebilmekte, karmaşık taramalar personelin yardımıyla gerçekleşmektedir. Bütün bu bulgular otomasyona geçmenin İKHAK için yerinde bir yatırım olduğunu ortaya koymuştur.

Literatürle karşılaştırmalar, bazı konularda benzerlikler, bazı yönlerden de ayrılıklar olduğunu göstermiştir. Ayrılıklar okuyucuların davranış ve beklentilerindeki farklılardan çok dizgelerin sundukları olanaklardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

Beckman, Margaret M. Online catalogs and library users, *Library Journal* 107 (November 1982) 2043-2046.

Cochrane, Pauline A. ve Markey, Karen. Catalog use studies, *Library and Information Science Research* 5 (Winter 1983) 337-363.

Cochrane, Pauline A. ve Markey, Karen. Preparing for the use of classification in online cataloguing system and in online catalogs, *Information Technology and Libraries* 4 (June 1985) 91-111.

Connell, Tschera Harkness. Techniques to improve subject retrieval in online catalogs: flexible access to elements in the bibliographical record, *Information Technology and Libraries* 10 (June 1991) 87-97.

Ercegovac, Zorana. Augmented assistance in online catalog subject searching, *Reference Librarian* 23 (1989) 21-40.

Gilliland, Anne. "Online catalogs and library users", in *Human aspects of automation: helping staff and patrons cope*, 77-93. Clinic on Library Applications and Data Processing. Illinois: Illinois University, 1986.

Hildreth, Charles R. "End users and atructured searching of online catalogues: recent research findings", in *Tools for knowledge organisation and the human interface. Proceedings of the 1st ISKO Conference, Darmstadt, 14-17 Agust 1990*, Part 2, 9-24. Frankfurt/Main: Indeks Verlag, 1991.

Kohl, David F. *Circulation, interlibrary loan, patron use and collection maintenance: a handbook for library managers*. Santa Barbara, Calif: ABC-Cilo, 1986.

Lipow, Anne Grodzins. "Handling the negative affects of an online catalog", in *Integrated online library catalogs* 61-68. Edited by Jennifer Cargill. Meckler, 1991.

Markey, Karen. Offline and online user assistance for online catalog searchers, *Online* 8 (May 1984) 54-56.

Salmon, Stephen R. Characteristics of online public catalogs, *Library Resources and Technical Services* 27 (1983) 36-67.